

Ο Μαρξ ο Ένγκελς και το επαναστατικό κόμμα

Του Ετιέν Μπαλιμπάρ (μετάφραση: Παναγιώτης Καφετζής)

Υπάρχουν δύο θεμελιώδεις αναγνώσεις και οι δύο ανεπαρκείς- αναφορικά με τη σκέψη του Μαρξ για το κόμμα. Η μία, κληροδότημα των λενινιστικών παραδόσεων, βλέπει στους Μαρξ και Ένγκελς τους προδρόμους της γερμανικής και ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας και του μπολσεβικισμού. Η δεύτερη εμφανίζει τον Μαρξ ως έναν σχεδόν ελευθεριακό διανοητή. Στο άρθρο του αυτό που δημοσιεύτηκε το 1978, ο Ετιέν Μπαλιμπάρ προχωρά σε μία σχολαστική αποδόμηση, μία συμπτωματική ανάγνωση της έννοιας του κόμματος στην μαρξιστική σκέψη. Μεταξύ του κόμματος ως συνείδηση και του κόμματος ως μηχανή, εντοπίζονται δύο σημεία ασυμβατότητας, δύο τυφλά σημεία, καθώς επίσης και μια ισχυρή διορατικότητα η οποία αξίζει να επικαιροποιηθεί. Στη πραγματικότητα, το ζητούμενο είναι να επανεξεταστεί η γόνιμη αντίφαση μεταξύ ταξικής αυτονομίας και εργατικής εξουσίας, μεταξύ μίας νέας μαζικής διάνοησης και της πραγμάτωσης της σε Κράτος.*

Η εκτίμηση των αναλύσεων που αφιέρωσαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς στο πρόβλημα του επαναστατικού κόμματος εξαρτάται στην ουσία από ένα προκείμενο ερώτημα, που θα πρέπει να το θέσουμε έστω και σχηματικά: Δεν υπάρχουν στον Μαρξ και στον Ένγκελς δύο ανταγωνιστικοί λόγοι για το πρόβλημα του κόμματος; Ο πρώτος διατυπώνεται με τη μορφή της ανάλυσης του ιστορικά υπάρχοντος (του «είναι»), και το ζητούμενο είναι η ερμηνεία του. Από αυτή την άποψη, δεν υπάρχει «το» κόμμα, σύμφωνα με μία έννοια που τίθεται καθ' εαυτή, πριν από τις λιγότερο ή περισσότερο ατελείς υλοποιήσεις της: υπάρχουν ποικίλες εργατικές και προλεταριακές μορφές οργάνωσης, με την αντιφατική τους ιδεολογία, που αναδύονται μέσα από καθορισμένες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, και που παίζουν έναν ρόλο λιγότερο ή περισσότερο διαρκή στους ταξικούς αγώνες. Τέτοιες μορφές οργάνωσης είναι ο χαρτισμός, οι μυστικές οργανώσεις μπλανκιστικού τύπου, η Ένωση των Κομμουνιστών, τα αγγλικά συνδικάτα, η Διεθνής Ένωση Εργατών, η Γενική Ένωση Γερμανών Εργατών (λασσαλική), κτλ. Παράλληλα όμως με αυτόν τον αναλυτικό και κατά γενικό κανόνα κριτικό λόγο, φαίνεται πως υπάρχει και ένας λόγος κανονιστικός που διατυπώνεται με τη μορφή του δέοντος-ορίζοντας, με βάση μία θεωρία για τις μακροπρόθεσμες ιστορικές τάσεις, αυτό που πρέπει να είναι το «προλεταριακό κόμμα» για να εναρμονίζεται προς την έννοιά του, δηλαδή προς την ιστορική του αποστολή: την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο με σκοπό την κατάργηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.

Έτσι, το Κομμουνιστικό Μανιφέστο-κείμενο που κατέχει εδώ στρατηγική θέση για το λόγο ότι, αφού επεξεργάστηκε από τον Μαρξ και τον Ένγκελς ως έκφραση της πρώτης τους πραγματικά αποτελεσματικής πολιτικο-ιδεολογικής παρέμβασης, έγινε μισό αιώνα αργότερα η ιδεολογική βάση του «μαρξισμού» της σοσιαλδημοκρατίας θα μπορούσε να ερμηνευθεί σε συνάρτηση με τους δυο αυτούς λόγους. Το Μανιφέστο αποφεύγει τον «θετικισμό» μιας απλής περιγραφής και μιας απλής κριτικής του ουτοπισμού των εργατικών οργανώσεων της δεκαετίας του 1840, με το να τις εντάσσει σε μία διαδικασία παγκόσμιας ιστορίας και με το να φτάνει μέχρι το σημείο να τις θεωρεί, έμμεσα, σαν τα παροντικά «σπέρματα» ενός αναπόδραστου μέλλοντος-με δυο λόγια, με το να αναπτύσσει μία «τελεολογία» περί κόμματος:

«Οι κομμουνιστές δεν αποτελούν ένα ξεχωριστό κόμμα που αντιτίθεται στα υπόλοιπα εργατικά κόμματα (...). Δεν θεσπίζουν ξεχωριστές αρχές που σύμφωνα μ' αυτές θα ήθελαν

να διαμορφώσουν το εργατικό κίνημα (...) Στις διάφορες φάσεις α π' τις οποίες περνάει ο αγώνας ανάμεσα στο προλεταριάτο και στην αστική τάξη, εκπροσωπούν πάντα τα συμφέροντα του κινήματος στο σύνολό του. (...) Θεωρητικά, πλεονεκτούν από την υπόλοιπη μάζα του προλεταριάτου με την ξεκαθαρισμένη αντίληψη για τις συνθήκες, την πορεία και τους γενικούς σκοπούς του προλεταριακού κινήματος».

Δεν θα μπορούσαμε σήμερα να επανεξετάσουμε αυτά τα κείμενα, χωρίς να λάβουμε υπόψη ότι η τελεολογική τάση που περικλείουν-της οποίας τις αιτίες θα πρέπει να αναζητήσουμε στις αρχικές συνθήκες της «συγχώνευσης» του εργατικού κινήματος και της μαρξιστικής θεωρίας-διευκόλυνε άμεσα τη διαμόρφωση μιας απολογητικής αντίληψης περί κόμματος, η οποία κυριάρχησε στη 2η και στην 3η Διεθνή και στην οποία δεν έχει γίνει ριζική κριτική μέχρι σήμερα. Ο Κάουτσκι εμφανίστηκε στην εποχή του ως ο κατ' εξοχήν ορθόδοξος μαρξιστής-ακόμα και στη συνείδηση των «αριστερών» και των «δεξιών» κριτικών του- επειδή ακριβώς διατύπωσε και εγγάραξε συστηματικά αυτή την απολογητική αντίληψη περί κόμματος. Θα αναφερθούμε εδώ κυρίως στη μπροσούρα, Οι τρεις πηγές του μαρξισμού (1908)' στο κείμενο αυτό φαίνεται ξεκάθαρα ο ιδεαλισμός αυτής της εξελικτικής αντίληψης (την οποία ο Άλτουσερ χαρακτήρισε ως «εγγελιασμό του φτωχού»): το πολιτικό κόμμα, που το πρότυπό του το εκπροσωπούσε η γερμανική σοσιαλδημοκρατία, παρουσιάζεται ως η ανώτερη μορφή μιας εξελικτικής πορείας, η οποία οδηγεί από τις περισσότερο «αυθόρμητες» οργανώσεις (συνεργατικές, σύνδεσμοι αλληλοβοήθειας και επιμόρφωσης των εργατών) στην οργανωμένη «ταξική συνείδηση» (συνδικάτο, κόμμα). Η ανώτερη αυτή μορφή είναι, σαν τέτοια, ιστορικά οριστική (όσο θα υπάρχει πάλη των τάξεων), επειδή, σύμφωνα με τον Κάουτσκι, επιλύει όλες τις αντιφάσεις που αναφέρονται στους κόλπους της. Τούτη η μορφή ορίζεται ως «συγχώνευση» (εδώ εμφανίζεται ο όρος) ή καθολική «σύνθεση»: 1) σύνθεση των φυσικών επιστημών (Naturwissenschaften) και των ηθικών επιστημών (Geistwissenschaften) μέσα στη θεωρία της 2) σύνθεση των διαφορετικών επιτεύξεων του νεότερου πνευματικού πολιτισμού (αγγλική οικονομική σκέψη, γαλλική επαναστατική πολιτική σκέψη, γερμανική φιλοσοφική σκέψη...) 3) σύνθεση του (αυθόρμητου) εργατικού κινήματος και του σοσιαλισμού 4) σύνθεση της θεωρίας και της πρακτικής εν γένει.

Πρόκειται, λοιπόν, για ένα υποκατάστατο της «απόλυτης γνώσης». Και μπορεί μεν τα κομμουνιστικά κόμματα, την επαύριο της «χρεοκοπίας της 2ης Διεθνούς» και της Οκτωβριανής Επανάστασης, να θεμελιώθηκαν στη ρήξη με τη στενά κοινοβουλευτική πολιτική στρατηγική της σοσιαλδημοκρατίας, όμως, στο θεωρητικό επίπεδο τουλάχιστον, διατήρησαν την ουσία αυτού του τελεολογικού μοντέλου για το «κόμμα της εργατικής τάξης», αντιστρέφοντας έστω ορισμένες από τις συνεπαγόμενες πρακτικές του (ιδιαίτερα στη σχέση των συνδικάτων και του κόμματος), αλλά διατηρώντας, όπως σωστά επισημαίνει ο Τρεντίν, τον «καταμερισμό της εργασίας» που αντιπροσωπεύει και την αμετάβλητη ιεραρχία που ορίζει ανάμεσα στους «οικονομικούς» και στους «πολιτικούς» ταξικούς αγώνες.

Πριν τον Οκτώβριο του 1917, μια τέτοια τελεολογία (και η απολογητική λειτουργία που αποκτά στην πρακτική) είχε βέβαια εξασφαλίσει εύκολα τη «ρεβάνς» από το φαινομενικά αντίθετό της: τον θετικισμό μιας «κοινωνιολογικής» ανάλυσης της «πραγματικής» λειτουργίας των εργατικών κομμάτων, ο οποίος, υποκαθιστώντας το πέρασμα των τάσεων της ταξικής πάλης στην ιστορία με την περιγραφή των ατομικών συμπεριφορών, κατέδειχνε τους «χαρισματικούς» (με την έννοια του Μαξ Βέμπερ) μηχανισμούς υποταγής των «μαζών» στους «αρχηγούς» τους και τους αντίστοιχους του γραφειοκρατικού ελέγχου που ασκείται από την πολιτική μηχανή στα μέλη και στα στελέχη. Έτσι, μέσα από την

κριτική του σοσιαλισμού, ανοιγόταν ο δρόμος για την καταγγελία του υποτιθέμενου «ολιγαρχικού» χαρακτήρα κάθε δημοκρατίας.

Η ιστορική μελέτη των όρων μέσα στους οποίους τέθηκε για τον μαρξισμό το πρόβλημα του κόμματος, δείχνει ότι υπάρχει δυνάμει μια βαθιά αλλαγή και ότι συγχρόνως παραμένει άλυτο ένα πρόβλημα, κάτω από τις διαδοχικές μορφές του. Η μελέτη αυτή μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα να κινήσουμε τη μαρξιστική προβληματική, σε μία φάση όπου το σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο, με τις εκάστοτε παραλλαγές του, έχει μπει οριστικά σε κρίση, ενώ το μόρφωμα του εργατικού κινήματος βρίσκεται στα πρόθυρα βαθιών αλλαγών.

Στον Μαρξ και στον Ένγκελς, η αντίληψη περί επαναστατικού κόμματος είναι εξαρχής συνδεδεμένη με την αντίληψη περί Κράτους. Στον μαρξισμό, όμως, η έννοια του Κράτους αποτελεί το στίγμα ενός προβλήματος που παρέμεινε άλυτο. Τέθηκε πραγματικά αυτό το πρόβλημα; Όλα φαίνεται να δείχνουν πως δεν υπάρχει αυθεντική «θεωρία του Κράτους» στον Μαρξ και στον Ένγκελς.

Αφού η πρώτη αντίληψη περί Κράτους το ταυτίζει με την «πολιτική σφαίρα», την αλλοτριωμένη και αντεστραμμένη αναπαράσταση των συγκρούσεων συμφερόντων της «κοινωνίας -των- ιδιωτών» (αφού στην ουσία του το αστικό Κράτος είναι το αποτέλεσμα αντιστροφής, που συγκροτεί σε μία απατηλή κοινότητα τυπικά ίσων «πολιτών» τους πραγματικούς ανθρώπους, οι οποίοι χωρίζονται σε πλούσιους και φτωχούς, ιδιοκτήτες και μη ιδιοκτήτες, αστούς και προλετάρους), καταλαβαίνουμε γιατί σε μια σειρά μαρξιστικές αναλύσεις για το κόμμα δεσπόζει το πρόβλημα της ταξικής συνείδησης. Καταλήγουν σε αυτό που, σχηματικά, θα μπορούσαμε να ονομάσουμε θέση περί του «κόμματος-συνείδησης». Απεναντίας, η δεύτερη αντίληψη περί Κράτους το ταυτίζει πρώτα απ' όλα με την υλική υπόσταση μιας «μηχανής» ή ενός «μηχανισμού», του οποίου τα όργανα, που δημιουργούνται από έναν ιδιότυπο «καταμερισμό της εργασίας», εκπληρώνουν μία σαφώς πραγματική (και όχι «απατηλή») λειτουργία στην πάλη των τάξεων. Η δεύτερη αυτή αντίληψη περί Κράτους συνεπιφέρει, δυνάμει, και μία αντίστοιχη μετατόπιση στην αντίληψη περί κόμματος, που, σχηματικά, μπορούμε να ονομάσουμε θέση περί του «κόμματος-οργάνωσης», στην οποία δεσπόζει το πρόβλημα της τακτικής και στρατηγικής διεύθυνσης της επαναστατικής πάλης.

Το «Κόμμα-συνείδηση»

Αν το αστικό Κράτος είναι πρώτα απ' όλα μία φενακισμένη αναπαράσταση της κοινωνίας, προορισμένη να συγκαλύπτει τον εσωτερικό ανταγωνισμό της (και υλοποιημένη στις μορφές του «δημοσίου» δικαίου), τότε το πρόβλημα του επαναστατικού κόμματος έγκειται στον αποφενாகισμό που πρέπει να πραγματοποιηθεί στην αυτοσυνείδηση της επαναστατικής τάξης. Η ταξική συνείδηση που πραγματώνεται μέσα στο κόμμα, αντιτάσσεται στην πολιτική «αλλοτρίωση», αναδύεται απέναντι της η γυμνή πραγματικότητα της εκμετάλλευσης και τα κοινά συμφέροντα του προλεταριάτου, που είναι συγχρόνως τα γενικά συμφέροντα της ιστορικής τάσης προς τον κομμουνισμό, μιας τάσης που εγγράφεται στον ανταγωνισμό της κοινωνίας -των- ιδιωτών. Επομένως, είναι η ίδια η εκμεταλλεζόμενη τάξη που μετατρέπεται σε κόμμα «αυτόνομο», στους κόλπους της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Στη συνέχεια, διαμέσου της δικής της διάλυσης (μέσα στην επανάσταση), πραγματοποιώντας τη δική της κατάργηση ως κόμμα, καταλήγει αυτόχρονα στην κατάργηση των τάξεων, άρα στην κατάργηση κάθε διάκρισης ανάμεσα σε «κοινωνία» και «Κράτος». Σε φιλοσοφική γλώσσα: το «κόμμα» είναι ο αναγκαίος διάμεσος μεταξύ της εμφάνισης της τάξης και της κατάργησής της.

Πρέπει να δούμε τις αντιφάσεις αυτής της προβληματικής, που δεσπόζει ωστόσο στις περισσότερες από τις διατυπώσεις του Κομμουνιστικού Μανιφέστου, και που οι διαδοχικές της παραλλαγές εκτείνονται από την Κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία (1844), στη Γερμανική Ιδεολογία (1845), μετά στην Αθλιότητα της Φιλοσοφίας (1846) και στη 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη (1852).

Η προβληματική αυτή εκπορεύεται άμεσα -έστω και διαμέσου μιας εσωτερικής κριτικής- από την αστική νομική προβληματική περί «φυσικού δικαίου», όπου οι έννοιες «τάξη» και «κόμμα» υποδηλώνουν τη διαίρεση της κοινωνίας εναντίον του εαυτού της (βλ. Ρουσό, Το Κοινωνικό Συμβόλαιο, II, 2-3, και IV, 1-2). Με τη διαφορά ότι, ενώ το φυσικό δικαιο-τουλάχιστον στη ρουσωϊκή εκδοχή του- θεωρεί την άρνηση του κόμματος (και της διαφοράς των κομμάτων) σαν τον όρο που εγγυάται τη μη ύπαρξη των τάξεων, και επομένως τη δυνατότητα ύπαρξης του δημοκρατικού Κράτους (ή της ταυτότητας του Κράτους και του λαού), ο Μαρξ χαρακτηρίζει τη συγκρότηση της τάξης σε κόμμα σαν την ιστορική εκείνη διαδικασία που οδηγεί στην άρνηση του Κράτους, και μόνον έτσι στην επίτευξη της πραγματικής δημοκρατίας. Αυτή η διαφορά, όμως, δεν καταργεί τη χαρακτηριστική «διαλεκτική» της νομικής ιδεολογίας ανάμεσα στην καθολικότητα, την αλήθεια (ή την αυθεντικότητα) και τη συνείδηση: το φαινομενικά «ιδιαίτερο» συμφέρον του προλεταριάτου καλύπτει στην πραγματικότητα μία ουσιώδη καθολικότητα, για τον λόγο ότι, καθώς υπόκειται σε ριζική εκμετάλλευση, δεν τείνει προς μία νέα κυριαρχία, αλλά προς την κατάργηση κάθε ταξικής διαφοράς. Είναι αυτή η καθολικότητα που, κατά βάθος, κινεί τη διαδικασία της συγκρότησης της τάξης (προλεταριακής) σε κόμμα (κομμουνιστικό) και εγγυάται, κατά συνέπεια, την αυθεντικότητα της αυτοσυνείδησής της σε αντίθεση με τη μη αυθεντικότητα της ιδεολογικής συνείδησης που ενσαρκώνεται στο πολιτικό Κράτος, το οποίο παρουσιάζει ως καθολική τη διαιώνιση ενός ιδιαίτερου συμφέροντος: της αστικής ιδιοκτησίας.

Την «υλιστική» μεταγραφή αυτής της θέσης θα τη βρούμε στην Κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία και στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο: παρουσιάζεται με τη μορφή της περιγραφής των υλικών συνθηκών ζωής του προλεταριάτου, που το οδηγούν ήδη στη «διάλυση της αστικής κοινωνίας» και το μεταβάλλουν σε καθολική τάξη, αφού στερείται οποιασδήποτε ιδιοκτησίας, και με αυτή την έννοια οποιουδήποτε κεκτημένου «συμφέροντος» που θα είχε να αξιοποιήσει «μην έχοντας να χάσει παρά τις αλυσίδες της» είναι μία τάξη που η βιομηχανική επανάσταση την έχει αποσπάσει από όλους τους παραδοσιακούς κοινωνικούς δεσμούς (θρησκεία, πατρίδα, οικογένεια), και κατά συνέπεια δεν έχει καμιά απολύτως αυταπάτη για τη φύση των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων.

Για τον Μαρξ, όμως, η θέση περί «κόμματος-συνείδησης», με αυτήν της τη μορφή, δεν μπορεί να υποστηριχθεί, γιατί, σε τελική ανάλυση, θα σήμαινε ότι η επαναστατική πολιτική ταυτίζεται με τη συνειδητοποίηση και τα αποτελέσματά της. Σε αυτό βέβαια οδηγήθηκαν και αυτό αποδέχτηκαν όλοι αυτοί που, μεταγενέστερα, και ιδιαίτερα σε αντιπαράθεση με τη «μηχανιστική» αντίληψη της 2ης και της 3ης Διεθνούς, αναζήτησαν σε μία φιλοσοφία της «τάξης», ως «ιστορικού υποκειμένου», τα μέσα για τη διόρθωση του επίσημου μαρξισμού και λενινισμού (όπως ο Λούκατς). Ο Μαρξ, όμως, άσκησε ευθύς εξ αρχής κριτική σε αυτή την ξεκάθαρα ιδεαλιστική θέση- μπορούμε να πούμε μάλιστα, ότι η κριτική κάθε πιθανότητας να ταυτισθεί η πολιτική με τα αποτελέσματα και τις μορφές της συνείδησης, αντιπροσωπεύει από την αρχή ήδη το απροσμέιωτο στοιχείο του υλισμού, τον κινητήριο μοχλό της θεωρητικής εξέλιξης του Μαρξ και της σταδιακής του ρήξης με όλη την αστική ιδεολογία. Τη μη δυνατότητα αυτής της ταύτισης ο Μαρξ τη διαπιστώνει αρχικά στην απόκλιση ανάμεσα στην ιδεολογία του Διαφωτισμού και στην πραγματική ιστορία της Γαλλικής

Επανάστασης που διέπεται από αυτή την ιδεολογία, και στη συνέχεια ανάμεσα στον ουτοπικό σοσιαλισμό και στον αγώνα της εργατικής τάξης. Από το 1843 ήδη είχε γράψει: η πολιτική δεν είναι ούτε εκπαίδευση, ούτε προπαγάνδα («δεν παρουσιάζομαστε στον κόσμο δογματικά με μια νέα αρχή που θα 'λεγε: ιδού η αλήθεια, προσκυνήστε την!»), αλλά υλικός αγώνας: «αντικαταστήστε τα όπλα της κριτικής με την κριτική των όπλων» (επιστολή στον Ρούγκε).

Έτσι, τη στιγμή ακριβώς που ο Μαρξ περνά από τον επαναστατικό ανθρωπισμό στον επαναστατικό κομμουνισμό, του είναι απαραίτητο να επιχειρήσει μία υλιστική αντιστροφή στο εσωτερικό της θέσης περί «κόμματος-συνείδησης»: η συγκρότηση της ταξικής συνείδησης -ή ακόμα, σύμφωνα με την ορολογία της Αθλιότητας της Φιλοσοφίας και της 18ης Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, το πέρασμα από την «τάξη καθ' εαυτή» στην «τάξη για τον εαυτό της»-δεν είναι ένα διανοητικό εγχείρημα, αλλά, πριν απ' όλα, μία πρακτική διαδικασία. Είναι το άθροισμα, η σταδιακή συσσωμάτωση όλων των πρακτικών ενοποίησης και οργάνωσης των εργατών στην πορεία των αγώνων τους εναντίον της εκμετάλλευσης. Πράγμα που προϋποθέτει, αν όχι ότι αυτές οι πρακτικές τείνουν να συγχωνευθούν σε ένα ενιαίο θεσμικό πλαίσιο, τουλάχιστον ότι συγκλίνουν αυθόρμητα. Θα δούμε ότι εδώ ανακύπτει ένα σημαντικό πρόβλημα, στο βαθμό που αυτή η σύγκλιση είναι «διεθνής» στο περιεχόμενο και εθνική στη «μορφή» της, δηλαδή, κατά τρόπο αντιφατικό, αντίθετη προς το Κράτος και εξαρτημένη από αυτό, «επικεντρωμένη» και «αποκεντρωμένη» σε σχέση με το Κράτος, που το δικό του κέντρο είναι πάντα εθνικό.

Το προλεταριάτο δεν υπάρχει σαν τάξη από μόνο το γεγονός ότι οι εργάτες υπόκεινται όλοι σε ανάλογες συνθήκες εκμετάλλευσης αντίθετα, αυτή η ίδια η καπιταλιστική σχέση βασίζεται στον ανταγωνισμό μεταξύ των εργατών (βλ. Κομμουνιστικό Μανιφέστο, Αθλιότητα της Φιλοσοφίας). Το μόνο άμεσο, αυθόρμητο αποτέλεσμα της καπιταλιστικής σχέσης παραγωγής, δεδομένου ότι τη βάση της την αποτελεί η εργατική δύναμη ως «εμπόρευμα», είναι να καταστρέφει, εξατομικεύοντας την, την τάξη των εργατών την οποία τείνει να παράγει. Άρα η πάλη των τάξεων και μόνον αυτή συγκροτεί τους εργάτες σε τάξη, επιβάλλοντας τους σταδιακά την υπερίσχυση της κοινής τους αντιπαλότητας προς το κεφάλαιο έναντι του μεταξύ τους ανταγωνισμού. Μπορούμε να πούμε λοιπόν, κυριολεκτώντας, ότι το «κόμμα» είναι δύναμη ταυτόσημο προς την ίδια την τάξη, επειδή προσδιορίζει το επαναστατικό της γίνεσθαι που, στην πράξη, τη συγκροτεί σε αυτόνομη δύναμη και μόνον αυτό της προσδίδει ιστορική ύπαρξη.

Ειδικότερα, αυτή η θέση σημαίνει ότι η συγκρότηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που πρότυπό τους είναι το βρετανικό «τρέιντ-γιούνιον», δεν αντιπροσωπεύει ένα φαινόμενο ξεχωριστό από τη συγκρότηση του κόμματος ούτε είναι μία φάση προορισμένη να αποκρυσταλλωθεί σε κάποια ειδική οργάνωση, που θα ανακάλυπτε το σκοπό της μέσα στους ίδιους τους κόλπους της (στην αυτονόμηση κάποιας μορφής, «δικδικητικής», της ταξικής πάλης). Σύμφωνα με το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, «κάθε ταξικός αγώνας είναι πολιτικός». Η δημιουργία των συνδικάτων είναι, σαν τέτοια, μία καθοριστική στιγμή για τη συγκρότηση της τάξης, άρα του επαναστατικού κόμματος, μία στιγμή μέσα στην οποία συντελείται ακριβώς η συνειδητή αναγνώριση της ταξικής ενότητας.

Εδώ υπάρχουν δύο ζητήματα που πρέπει να σχολιασθούν. Το πρώτο ζήτημα είναι ότι η θεωρητική αυτή αντίληψη δεν μπορεί να γίνει κατανοητή, αν δεν συσχετισθεί όχι μόνο με τη φιλοσοφική προβληματική από την οποία εκπορεύεται η λογική της, αλλά και με την ιστορική συγκυρία μέσα στην οποία ο Μαρξ και ο Ένγκελς βρίσκουν την επαλήθευσή της. Μπορούμε να πούμε, σχηματοποιώντας βέβαια, ότι η θέση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου

βασίζεται σε μία θεωρητική «σύνθεση» των τάσεων που παρατηρούνται, αφ' ενός μεν, στην ιστορία του αγγλικού χαρτισμού και, αφ' ετέρου, στην ιστορία των επαναστατικών εγχειρημάτων του γαλλικού προλεταριάτου, που κατ' εξοχήν μορφή τους ήταν ο μπλανκισμός και η Ένωση των Κομμουνιστών, αρχικά, απλώς μία προέκτασή τους. Μπορούμε να πούμε μάλιστα ότι αυτή η «σύνθεση» αντανακλά τον προσωπικό ρόλο που έπαιξε ο Μαρξ, και κυρίως ο Ένγκελς, στη σύνδεση των δύο αυτών κινημάτων -διαμέσου ορισμένων από τους εκπροσώπους τους- που μέχρι τότε δεν είχαν καμιά απολύτως σχέση μεταξύ τους (βλ. Συμβολή στην ιστορία της Ένωσης των Κομμουνιστών, 1885). Ο χαρτισμός ήταν το πρώτο παράδειγμα «μαζικού κόμματος» με εργατική βάση, που συνδύαζε τους οικονομικούς στόχους (σύνδεσμοι αλληλοβοήθειας, ημέρα δέκα εργάσιμων ωρών) με τους πολιτικούς (καθολικό δικαίωμα ψήφου) και εφάρμοζε τη μαζική δράση (απεργίες, διαδηλώσεις, προβολή αιτημάτων). Ο μπλανκισμός ήταν μία ιδεολογική «πρωτοπορία» (μετάβαση από τον εξισωτισμό στον κομμουνισμό), που έθετε σαν στόχο του την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας από τους εργαζόμενους. Στην αντίληψή τους για το κόμμα, λοιπόν, ο Μαρξ και ο Ένγκελς προβλέπουν μία ανάπτυξη των ταξικών αγώνων που θα συνδύαζε τις δύο αυτές εμπειρίες και θα διόρθωνε αμοιβαία τους περιορισμούς τους. Γιατί, στον χαρτισμό, το μαζικό κίνημα επεκτείνεται σε βάρος της αυτονομίας του προλεταριάτου, τείνει να καθυποτάξει την ταξική θέση στους στόχους του μικροαστικού δημοκρατισμού ενώ, στον μπλανκισμό, η προλεταριακή «καθαρότητα» τείνει μεν να ξεπεράσει αυτόν τον δημοκρατισμό, αλλά απομονώνεται στις σέκτες και εγκλωβίζεται στην τακτική των εξεγέρσεων, κάτι που ο Μαρξ και ο Ένγκελς θεωρούν σαν συνέπεια της ανεπαρκούς εργατικής βάσης του.

Για να μελετήσουν τις μορφές αυτού του συνδυασμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς προσδιορίζουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώνεται στην πράξη η ταξική συνείδηση. Οι συνθήκες αυτές δημιουργήθηκαν, αφ' ενός μεν, από την εξέλιξη της καπιταλιστικής βιομηχανικής επανάστασης που ευνοεί τη σύγκλιση των αγώνων (συγκέντρωση της παραγωγής, των εργατικών αστικών οικισμών, συνέπειες των οικονομικών κρίσεων που απειλούν συλλογικά την επιβίωση των εργατών)- αφ' ετέρου, υπάρχουν και συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την πολιτική ιστορία: είναι η ίδια η αστική τάξη που οδήγησε το προλεταριάτο να συγκροτηθεί σε πολιτικό κόμμα, στο βαθμό που δεν μπορεί να ολοκληρώσει τη δική της αντιφεουδαρχική ή αντιαριστοκρατική επανάσταση, αν δεν κινητοποιήσει και ενεργοποιήσει με το μέρος της τη μάζα των εργαζομένων, ως δύναμη ρήξης, ωθώντας τους έτσι σε έναν εθνικό αγώνα που θα λήξει με την επικράτηση των δικών τους στόχων (είναι η αντίληψη περί «διαρκούς επανάστασης»).

Το δεύτερο ζήτημα που πρέπει να σχολιάσουμε, είναι το εξής: αν η αντίληψη περί επαναστατικού κόμματος είναι άμεσα συνδεδεμένη με εκείνην περί Κράτους («πολιτικού»), η αντιστοιχία τους παρουσιάζει μία σημαντική δισυμμετρία, την οποία μπορούμε να συνοψίσουμε δείχνοντας την τελείως διαφορετική φύση της σχέσης των δύο τάξεων με την ξεχωριστή πολιτική έκφρασή «τους». Οι όροι που πρέπει να συγκριθούν είναι, αφ' ενός μεν, η αστική τάξη και το Κράτος και, αφ' ετέρου, το προλεταριάτο και το επαναστατικό κόμμα (κομμουνιστικό) και όχι (το υπογραμμίζουμε αυτό) κάθε τάξη, το κόμμα «της», και, απ' την άλλη, το Κράτος ή η «κρατική εξουσία», ως κοινός όρος αναφοράς. Όπως υπάρχει μία ιστορική εσωτερική σχέση ανάμεσα στο προλεταριάτο και στο κομμουνιστικό κόμμα, έτσι υπάρχει και μία αντίστοιχη σχέση ανάμεσα στην αστική τάξη και στο Κράτος. Όπως είδαμε, όμως, στην πρώτη αντίληψη, η σχέση ανάμεσα στην αστική τάξη και στο Κράτος είναι ουσιαστικά σχέση εκπροσώπησης, με τις δύο έννοιες του όρου: «εκπροσώπηση» της κοινωνίας με μία αλλοτριωμένη μορφή (συμπεριλαμβανομένης και της εκπροσώπησης από τον κοινοβουλευτικό μηχανισμό), και εκπροσώπηση της αστικής τάξης από το Κράτος, που

το εξουσιοδοτεί ως εκφραστή των κοινών της συμφερόντων. Αντίθετα, η σχέση του προλεταριάτου προς το κόμμα είναι δεν αποτελεί σχέση εκπροσώπησης πρόκειται για μία οργανική σχέση του προλεταριάτου προς τον εαυτό του, ή τουλάχιστον προς τη δυνητική συγκρότησή του σε επαναστατική τάξη και μόνο μ'αυτή την έννοια μπορούμε να μιλάμε για «πρωτοπορία»: το προλεταριάτο είναι η μοναδική τάξη της κοινωνίας που αποτελεί από μόνη της τη δική της πρωτοπορία. Αποκλείεται να θεωρήσουμε το κόμμα σαν έναν οργανισμό εξουσιοδοτημένο από την τάξη να διευθύνει τον πολιτικό της αγώνα, και μάλιστα να την εκπροσωπεί μέσα στο Κράτος.

Αυτό σημαίνει ότι ο Μαρξ και ο Ένγκελς έχουν απορρίψει ευθύς εξ' αρχής το πολιτικο-κοινωνιολογικό «μοντέλο», που στη συνέχεια θα γίνει ο κοινός τόπος του «μαρξισμού» της 2ης και της 3ης Διεθνούς: το μοντέλο της διπλής-μονόπλευρης αντιστοιχίας ανάμεσα σε μία τοπογραφία των «κοινωνικών τάξεων» και μία αντίστοιχη των «πολιτικών κομμάτων», που καθορίζει για κάθε τάξη μία πολιτική εκπροσώπηση (ή έκφραση) μέσα στη σφαίρα της πολιτικής, με μορφή κόμματος. Ούτε επίσης δέχτηκαν την παραλλαγή αυτού του μοντέλου, που θεωρεί το Κράτος (ή τον «κρατικό μηχανισμό») σαν το μοναδικό κόμμα της αστικής τάξης-διαιρεμένο ίσως σε δευτερεύουσες τάσεις- μολονότι, στην ανάλυση των επαναστάσεων του 1848, είχαν υιοθετήσει την απανταχού διαδεδομένη, τότε, αντίληψη, η οποία αντιπαρέθετε στο «κόμμα της αναρχίας» το «κόμμα της τάξης», δηλαδή τη συμμαχία των κατεχουσών τάξεων που την ενότητά τους την εκφράζει ακριβώς το Κράτος. Και απορρίπτουν το εν λόγω μοντέλο, όχι επειδή υποστηρίζουν δήθεν μία πιο αδύναμη θέση (την εμπειρική, αυθαίρετη, διαφορετικότητα των πολιτικών εκφράσεων κάθε τάξης), αλλά γιατί προβάλλουν μία θέση ισχυρότερη, βασισμένη στην πρωτοκαθεδρία της ταξικής πάλης έναντι της ίδιας της ύπαρξης των τάξεων: τη διαφορετική φύση του Κράτους και του επαναστατικού κόμματος, ως μορφών οργάνωσης των αντίπαλων τάξεων. Αυτή είναι και η πρώτη, αφηρημένη, μορφή με την οποία διατυπώνεται η θεμελιακή θέση για τη διαφορετική φύση της «αστικής πολιτικής» και της «προλεταριακής πολιτικής».

Το «Κόμμα-οργάνωση»

Η θέση περί «κόμματος-συνείδησης» δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ από τον Μαρξ και τον Ένγκελς, γιατί αντιστοιχεί σε μία θεμελιώδη απαίτηση της «κομμουνιστικής» τοποθέτησης (την αντίθεση της επαναστατικής τάξης και του Κράτους) και συγχρόνως σε ορισμένες από τις ιδεολογικές μορφές με τις οποίες ο Μαρξ και ο Ένγκελς έμελε να στοχαστούν τη «συγχώνευση» της θεωρίας και του εργατικού κινήματος (την «έξοδο» από την κυρίαρχη ιδεολογία). Απόδειξη γι' αυτό είναι το εντυπωσιακό συμπέρασμα που διατυπώνει ο Ένγκελς στη Συμβολή στην ιστορία της Ένωσης των κομμουνιστών, κείμενο με αναδρομική αναφορά, αλλά γραμμένο το 1885:

«Σήμερα το γερμανικό προλεταριάτο δεν έχει ανάγκη από επίσημη οργάνωση, ούτε νόμιμη ούτε μυστική. Ο απλός, αυτονόητος σύνδεσμος ομοϊδεατών που ανήκουν στην ίδια τάξη είναι αρκετός για να κλονίσει ολόκληρη τη Γερμανική Αυτοκρατορία έστω και χωρίς καταστατικό, διοίκηση, αποφάσεις και άλλες τυπικότητες (...). Κι ακόμα περισσότερο, έχει τόσο δυναμώσει τώρα το διεθνές κίνημα του ευρωπαϊκού και του αμερικάνικου προλεταριάτου, που όχι μόνον η πρώτη στενή μορφή του -η μυστική Ένωση -αλλά και η δεύτερη άπειρα πλατύτερη μορφή -η Διεθνής Ένωση των Εργατών- θα του ήταν εμπόδιο. Το απλό αίσθημα αλληλεγγύης, που στηρίζεται στην αναγνώριση της ταυτότητας είναι αρκετό για να δημιουργήσει και να διατηρήσει ένα και μόνο μεγάλο προλεταριακό κόμμα».

Αυτό δεν εμπόδισε τον Μαρξ και τον Ένγκελς να συμμετάσχουν ενεργά στη δημιουργία και

στον προσανατολισμό των σοσιαλιστικών κομμάτων της 2ης Διεθνούς.

Αν η θέση περί «κόμματος-συνείδησης» δεν εξέλειπε ποτέ, αναγκάστηκε ωστόσο -σαν αποτέλεσμα των δικών της δυσκολιών και της ιστορικής «δοκιμασίας»- να καθυποταχθεί δυνάμει στην αντίληψη περί «κόμματος-οργάνωσης», που της είναι αντίθετη σε ουσιαστικά σημεία.

Η «υλιστική αντιστροφή» που, όπως είδαμε, αντιτίθεται στην άποψη περί «επαναστατική συνειδητοποίησης», τοποθετεί ήδη σε πρώτη γραμμή την ιδέα της οργάνωσης. Η έμπρακτη πραγματικότητα της ταξικής συνείδησης είναι η ταξική οργάνωση. Πάντως, όσο η εν λόγω οργάνωση θα αποτελεί απλώς την έκφραση αυτού που η τάξη είναι ήδη «καθ' εαυτή», ο ιδεαλισμός θα παραμένει κυρίαρχος. Αυτό που εξακολουθεί να είναι αδιερεύνητο (με όρους διαφορετικούς από αυτούς της «καθυστέρησης» και της «προόδου» της ταξικής συνείδησης), είναι το σύνθετο παιχνίδι των εσωτερικών ιδεολογικών αντιφάσεων, των οποίων η ταξική οργάνωση είναι ο τόπος και το επίμαχο αντικείμενο, και οι οποίες επηρεάζουν την πολιτική που ακολουθεί η οργάνωση μέσα σε καθορισμένες συγκυρίες: τη συγκρότησή της, τις «κρίσεις» της, τη «γραμμή» της.

Η Διεθνής Ένωση των Εργατών που ιδρύθηκε το 1864 με τη συμμετοχή του Μαρξ, ο οποίος πολύ σύντομα έπαιξε ηγετικό ρόλο, υλοποιούσε τυπικά το μοντέλο που προτάθηκε στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο:

- με τις αρχές της: «Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης πρέπει να κατακτηθεί από την ίδια την εργατική τάξη», θεμελιακή αρχή της αυτονομίας «η οικονομική χειραφέτηση της εργατικής τάξης είναι ο μεγάλος σκοπός στον οποίο πρέπει να υποταχθεί σαν μέσο κάθε πολιτικό κίνημα», «το μεγάλο καθήκον της εργατικής τάξης είναι η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας», θεμελιακή αρχή της προλεταριακής πολιτικής τέλος, η αρχή του διεθνισμού της ταξικής πάλης.

- με τη σύνθεση της: ενότητα υλών των μορφών οργάνωσης και των τάσεων του ευρωπαϊκού προλεταριάτου, είτε με τη μορφή της μαζικής προσχώρησης, είτε με την ξεχωριστή σύνδεση με τα τοπικά τμήματα.

- με την κύρια εργατική βάση της: τα βρετανικά «τρέιντ-γιούνιους», που εξασφαλίζουν την υλική υποδομή και τον Τύπο.

Στην πραγματικότητα, όμως, η ιστορία της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών είναι η προώθηση της αλληλεγγύης (απεργίες, κινητοποιήσεις εναντίον των κατακτητικών πολέμων), άλλα συγχρόνως και η ανάπτυξη εσωτερικών αντιφάσεων που δεν έχουν καμία σχέση με την καταστροφική επίδραση του «ανταγωνισμού μεταξύ των εργατών» (Κομμουνιστικό Μανιφέστο) και που κορυφώνονται, την επαύριο της Κομμούνας, στο διπλό σχίσμα του αναρχισμού και του τρέιντ-γιουνιονισμού. Η Διεθνής είναι μία οργάνωση μέσα στην οποία διεξάγεται ο αγώνας για την υπόθεση του κομμουνισμού, δεν είναι το «κομμουνιστικό κόμμα».

Η ταύτιση του κόμματος με την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης αφήνει άλυτα δύο μείζονα προβλήματα. Το πρώτο, αφορά τις συνέπειες που έχει η ιστορική εξέλιξη του καπιταλισμού για τη συνδικαλιστική οργάνωση: τι γίνεται αυτή η οργάνωση όταν τα αποτελέσματα της εργατικής αλληλεγγύης και των διεκδικητικών αγώνων (μείωση του χρόνου της εργάσιμης ημέρας, περιορισμός της εκμετάλλευσης των γυναικών και των παιδιών) ενσωματώνονται στην ίδια την κίνηση της καπιταλιστικής βιομηχανικής επανάστασης, επιφέροντας κυρίως το πέρασμα από την «απόλυτη υπεραξία» στη «σχετική υπεραξία» (σύμφωνα με την ορολογία του Κεφαλαίου), δηλαδή από μία μορφή υπεραξίας σε μία άλλη; Με άλλα λόγια, τι γίνεται η συνδικαλιστική οργάνωση, όταν η σχέση παραγωγής

δεν φέρνει πλέον σε αντίθεση το κεφάλαιο με διαιρεμένα άτομα -έστω και όμοια μεταξύ τους- αλλά με μία τάξη ή με οργανωμένες ταξικές μερίδες; Τι γίνεται όταν αυτή η οργάνωση λαμβάνεται υπόψη από τη «στρατηγική συσσώρευσης» του κεφαλαίου που προσπαθεί να την ελέγξει;

Το δεύτερο, άλυτο πρόβλημα αφορά το ρόλο του κόμματος στην επαναστατική μετάβαση. Το πρώτο καθήκον του κόμματος είναι η «κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας»: ποιά θα είναι τότε η σχέση μεταξύ τάξης, κόμματος και Κράτους; Είναι το κόμμα που γίνεται Κράτος, μετατρέπόμενο έτσι με τη σειρά του σε «επιτροπή» επιφορτισμένη να «διαχειρίζεται τα κοινά συμφέροντα» του προλεταριάτου, θεσπίζοντας δηλαδή μαζί του (προσωρινά) μία εκπροσωπευτική σχέση; Ή μήπως πρόκειται για μία νέα μορφή ανταγωνιστικής σχέσης ανάμεσα στη μορφή-Κράτος και στη μορφή-κόμμα, πάνω σε μία ταυτόσημη ταξική βάση (προλεταριακή); Το πρόβλημα είναι πράγματι ανεπίλυτο γιατί, όπως είδαμε, στην προβληματική περί «κόμματος-συνείδησης», «Κράτος» και «κόμμα» δεν έχουν κοινό στοιχείο, αλλά τοποθετούνται εκατέρωθεν μιας «τομής» μεταξύ αυταπάτης (πολιτικής) και πραγματικότητας (κοινωνικής).

Αυτή την απορία μπορούμε να τη συνδέσουμε με το γεγονός ότι, στο θεωρητικό σχεδιάσμα του Κομμουνιστικού Μανιφέστου, όπως και του Προλόγου στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας (1859), η κομμουνιστική επανάσταση δεν αναλύεται ως ιστορική διαδικασία με δική της διάρκεια και αντιφάσεις" δεν είναι παρά το οριακό σημείο της «μετάβασης» από την ταξική στην αταξική κοινωνία, μολονότι ορίζεται συγχρόνως ως πολιτική διαδικασία, όπου η αλλαγή της σχέσης παραγωγής (δηλαδή της σχέσης εργασίας) περνά από το φαινομενικά αντίθετό της, την ταξική πάλη στο «εποικοδόμημα».

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς προσπάθησαν να δώσουν μία απάντηση στους δύο αυτούς τύπους προβλημάτων, διαφοροποιώντας την αντίληψή τους για το κόμμα, ενώ συγχρόνως τη συναρτούσαν με μία δεύτερη αντίληψη περί Κράτους. Όπως ξέρουμε, σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή αντίληψη, το Κράτος είναι πρώτα απ' όλα ένας «μηχανισμός», ή μία υλική, μόνιμη «μηχανή», στην οποία συγκεντρώνονται τα μέσα κυριαρχίας της αστικής τάξης. Αν είναι έτσι, τότε η εργατική τάξη μπορεί να επιτύχει τη χειραφέτησή της, μόνον αν αντιπαραθέσει στη μηχανή αυτή, πάνω στο δικό της πεδίο, μία άλλη μηχανή, έναν άλλο μηχανισμό.

Η θέση περί «κόμματος-οργάνωσης» εκφράστηκε κυρίως στην προσθήκη του άρθρου 7α στο καταστατικό της Διεθνούς, όπου αποκρυσταλλώθηκαν οι τότε διαιρέσεις (Συνδιάσκεψη του Λονδίνου, 1871, και Συνέδριο της Χάγης, 1872): «Στον αγώνα του ενάντια στη συλλογική εξουσία των κατεχουσών τάξεων, το προλεταριάτο μπορεί να δράσει σαν τάξη μόνον αν συγκροτηθεί το ίδιο σε πολιτικό κόμμα, ξεχωριστό και αντιμέτωπο με όλα τα παλιά κόμματα που σχηματίσθηκαν από τις κατέχουσες τάξεις.

Η συγκρότηση αυτή του προλεταριάτου σε πολιτικό κόμμα είναι απαραίτητη για να εξασφαλιστεί ο θρίαμβος της κοινωνικής επανάστασης και του τελικού της σκοπού: της κατάργησης των τάξεων. Η συνένωση των δυνάμεων της εργατικής τάξης, που έχει ήδη επιτευχθεί με τον οικονομικό αγώνα, πρέπει επίσης να χρησιμεύσει σαν μοχλός στα χέρια αυτής της τάξης, στον αγώνα της ενάντια στην πολιτική εξουσία των εκμεταλλευτών της. Επειδή οι αφέντες της γης και του κεφαλαίου χρησιμοποιούν πάντα τα πολιτικά τους προνόμια, για να υπερασπίζονται και να διαιωνίζουν τα οικονομικά τους μονοπώλια και να υποδουλώνουν την εργασία, η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας γίνεται το μεγάλο καθήκον του προλεταριάτου».

Η διατύπωση αυτή, αν εξαιρέσουμε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε, φαίνεται να προσεγγίζει πολύ το Κομμουνιστικό Μανιφέστο. Στην ουσία αποτελεί ένδειξη μιας ρήξης η οποία επέρχεται σε βασικά σημεία. Το αρχικό καταστατικό αναφερόταν απλώς στη «δημιουργία ενός κεντρικού μέσου σύνδεσης και συνεργασίας ανάμεσα στις οργανώσεις των εργατών που υπάρχουν στις διάφορες χώρες και που αποβλέπουν στον ίδιο σκοπό», και όριζε ότι το γενικό συμβούλιο λειτουργεί σαν «διεθνής αντιπροσωπεία ανάμεσα στις διάφορες συνεργαζόμενες ενώσεις». Αυτό που έχει τώρα σημασία να εξασφαλισθεί, είναι η αποτελεσματική, «συστηματική» (planmdssig) συγκεντροποίηση του εργατικού κινήματος είναι επίσης η θεσμική διάκριση του «κόμματος» και του «συνδικάτου» τέλος, είναι η παρουσία της εργατικής τάξης ως τάξης αυτόνομης -διαμέσου του κόμματος- στο «μέτωπο» των πολιτικών αγώνων, που έχουν σαν αντικείμενο τη (συνταγματική) μορφή του Κράτους, την οικονομική του πολιτική (προστατευτισμός και φιλελευθερισμός), την κοινωνική του πολιτική (εργατική νομοθεσία, κατοικία, εκπαίδευση), τη διεθνή και στρατιωτική του πολιτική («αμυντικοί» και «επιθετικοί» πόλεμοι).

Αφού αποπειράθηκαν να υλοποιήσουν αυτούς τους στόχους αλλάζοντας τη Διεθνή α π' τα μέσα, ο Μαρξ και ο Ένγκελς θα προσπαθήσουν να τους πραγματώσουν παρέχοντας την υποστήριξή τους στη δημιουργία εθνικών σοσιαλιστικών κομμάτων (με πρότυπο τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία, που ήταν το αποτέλεσμα της ενοποίησης των «λασσαλικών» και των «μαρξιστών» στο Συνέδριο της Γκότα, το 1874). Στην πραγματικότητα, οι δύο αυτές εκδοχές δεν ήταν αντιφατικές, κατά τη γνώμη τους, αφού ήδη από το 1872 μία από τις κυριότερες μορφές του Μπακούνιν εναντίον του Μαρξ ήταν, ότι θέλησε να μετατρέψει τη Διεθνή Ένωση Εργατών σε μία «Διεθνή κομμάτων».

Για άλλη μία φορά, τα προβλήματα που τίθενται από την αντίληψη αυτή και την αντίστοιχη πρακτική, δεν μπορούν να κατανοηθούν αν δεν συναρτηθούν με δύο σημαντικά ιστορικά γεγονότα: την εξέλιξη του βρετανικού τρέιντ-γιουνιονισμού (που συνδέεται με το σχηματισμό του «φιλελεύθερου» Κράτους) και τα διδάγματα από την Κομμούνα του Παρισιού. Μπορούμε να πούμε ότι η εξέλιξη του βρετανικού τρέιντ-γιουνιονισμού είναι αυτή που συνέβαλε στο να πεισθεί ο Μαρξ για την αναγκαιότητα μιας θεωρητικής και οργανωτικής διάκρισης μεταξύ «συνδικάτου» και «κόμματος», ενώ η Κομμούνα -μέσα από τις αμφίσημες ιδεολογικές της συνέπειες έλξης και απώθησης για τον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό- τον έπεισε συγχρόνως ότι ο κρατισμός, με τις διάφορες μορφές του (από τις κοινοβουλευτικές αυταπάτες, μέχρι τον εθνικισμό και την τάση του «κρατικού σοσιαλισμού»), αντιπροσώπευε σαφώς τον κυριότερο κίνδυνο που υπάρχει από την αρχή ήδη στη συγκρότηση των «εργατικών κομμάτων».

Για όσο διάστημα η μεγάλη αγγλική βιομηχανία ήταν υποχρεωμένη να υποβάλει τον εργατικό πληθυσμό σε μία απάνθρωπη διαδικασία εξαθλίωσης και υποβιβασμού, που καταργούσε κάθε εγγύηση των συνθηκών ζωής του -και αυτό το έκανε για να τον προσαρμόσει στη βιομηχανική επανάσταση- η σύνδεση των «οικονομικών» διεκδικήσεων και της απαίτησης για γενικό εκλογικό δικαίωμα είχε έναν δυνάμει επαναστατικό χαρακτήρα. Από το 1850 μέχρι το 1870, η μαζική μετανάστευση των αγγλο-ιρλανδών εργατών προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, η «δεύτερη βιομηχανική επανάσταση» που συνδεόταν με τις μηχανουργικές και μεταλλουργικές βιομηχανίες, η παγκόσμια οικονομική επικυριαρχία της Αγγλίας και η δημιουργία μιας «εργατικής αριστοκρατίας» αλλάζουν εντελώς την κατάσταση. Η αγγλική αστική τάξη μπορεί να εγκαθιδρύσει ένα σύστημα ηγεμονίας, μέσα στο οποίο το γενικό εκλογικό δικαίωμα είναι μόνον ένα στοιχείο, που συμπληρώνεται από τον ηθικό, θρησκευτικό και εκπαιδευτικό έλεγχο, από τον κορπορατισμό και την κρατική πρόνοια. Αυτή την κατάσταση πρέπει να έχουμε υπόψη για να εξηγήσουμε την εξέλιξη του

τρέιντ-γιουνιονισμού, που αμφισβητεί το «μοντέλο» ανάπτυξης της ταξικής συνείδησης το οποίο είχε επεξεργασθεί ο Μαρξ.

Στο έργο του Μισθός, τιμή και κέρδος (1865), ο Μαρξ είχε διατυπώσει δύο θέσεις που τις αναφέραμε ήδη παραπάνω:

1. Με την καθημερινή διεκδικητική πάλη, η εργατική τάξη μπορεί να αντικρούσει την τάση του καπιταλισμού προς την επιδείνωση της εκμετάλλευσης, αλλά όχι και να την εξαλείψει. «Στην καθαράοικονομική πάλη», σε τελική ανάλυση, «το κεφάλαιο είναι το ισχυρότερο μέρος».

2. Η πάλη αυτή κάνει να εμφανισθεί από μόνη της «η αναγκαιότητα μιας γενικής πολιτικής δράσης», που έρχεται να προσβάλει όχι μόνον τα αποτελέσματα αλλά και τις αιτίες της εκμετάλλευσης: ο συνδικαλισμός απολήγει τότε στην κατάργηση της τάξης των μισθωτών, στον επαναστατικό μετασχηματισμό των σχέσεων παραγωγής.

Με άλλα λόγια, ανάμεσα στη διεκδικητική και στην επαναστατική πολιτική δράση υπάρχει σίγουρα μία διαφορά ως προς το βαθμό της γενικότητάς τους και ένα όριο (που μπορεί να μην ξεπερασθεί αμέσως), αλλά και μία λογική μετάβαση (από τα αποτελέσματα στις αιτίες)- άρα, η επαναστατική πολιτική είναι ο μόνος δρόμος που ανοίγεται από τον διεκδικητικό αγώνα με αφετηρία τα δικά του όρια. Αλλά η εξέλιξη του τρέιντ-γιουνιονισμού, έδειξε ότι αυτό δεν ισχύει: στην πραγματικότητα, με αφετηρία τον διεκδικητικό αγώνα ανοίγονται δύο αντίθετοι δρόμοι' ο τρέιντ-γιουνιονισμός υπάρχει ως μακροπρόθεσμη τάση, που έχει τις ρίζες της στη δομή ανάπτυξης του καπιταλισμού και και δεν έρχεται σε αντίθεση με την καθυπόταξη του εργατικού κινήματος σε μια «αστική πολιτική» (αγγλικός φιλελευθερισμός). Πρέπει, λοιπόν, έναντι του συνδικάτου και έξω από αυτό να δημιουργηθεί μία πολιτική οργάνωση βασισμένη σε προλεταριακές αρχές στρατηγικής και τακτικής, για να υλοποιήσει την εναλλακτική πολιτική.

Μια τέτοια οργάνωση, όμως, δεν είναι ευθύς εξ' αρχής βεβαρημένη με επικίνδυνες εσωτερικές αντιφάσεις; Θα πρέπει να θεωρήσουμε τον αγώνα που υποστήριξαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς εναντίον του σύμφυτου οππορτουνισμού της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας σαν κάποιο ιδιαίτερο επεισόδιο, ή σαν ένδειξη ενός γενικού προβλήματος; Ξέρουμε ότι το επίμαχο αντικείμενο ήταν ορισμένα «ζητήματα αρχής», τόσο βασικά όπως: ο διεθνισμός του κόμματος- η «κοσμοαντίληψη» του που ταλαντευόταν ανάμεσα στη νομικο-ηθική ιδεολογία και στον υλισμό- η τάση του να περιμένει την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων, ή ακόμα και την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού, από την παρέμβαση του Κράτους η ανάγκη δημιουργίας ενός μαζικού κόμματος, με ηγέτες από την εργατική τάξη, και συγχρόνως η καταπολέμηση του εργατισμού (της άποψης ότι πέρα από την εργατική τάξη δεν υπάρχει παρά «μία αντιδραστική μάζα»)... Θα θυμόσαστε ότι ο Λήμπκνεχτ έθεσε τον Μαρξ και τον Ένγκελς προ του «τετελεσμένου γεγονότος» της συγχώνευσης με τους λασσαλικούς. Δεν την ήθελαν με τη μορφή που έγινε αφού την αποδέχτηκαν, έπρεπε να προσπαθήσουν να αλλάξουν εκ των ένδον τον προσανατολισμό της μέσα από μια μακρόχρονη ιδεολογική πάλη, με αφορμή την οποία επανεμφανίστηκε μία ιδέα, που μπορούσε να θεωρείται ότι είχε οριστικά εγκαταλειφθεί: η ιδέα μιας ξεχωριστής «φιλοσοφίας» του εργατικού κινήματος, του «διαλεκτικού υλισμού».

Δεν υπάρχει θεωρία του Μαρξ και του Ένγκελς για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων- υπάρχει κάτι σαφώς διαφορετικό: μία «γραμμή» πολιτικής παρέμβασης, που συνίσταται ουσιαστικά σε θεωρητικές εγκλήσεις (βλ. Κριτική των προγραμμάτων της Γκότα και της Ερφούρτης). Λες και η κατοχή θεωρητικών αρχών από το κόμμα (φιλοσοφικών, οικονομικών και πολιτικών) μπορούσε από μόνη της να «εγγυηθεί» την πρακτική τους

εφαρμογή, η ακόμα να υποκαθιστά μία θεωρία περί κόμματος, που να αναλύει την κοινωνική και ιστορική του πραγματικότητα. Μπορούμε ίσως να συσχετίσουμε αυτή την έλλειψη θεωρίας με τις αντιφάσεις που βαρύνουν τις παρεμβάσεις του Μαρξ και του Ένγκελς και που δεν έμειναν χωρίς συνέπειες για τη μεταγενέστερη εξέλιξη της σοσιαλδημοκρατίας: πριν απ' όλα το γεγονός ότι, χωρίς να πάψουν να υπογραμμίζουν τη διπλή ανάγκη για μία μαζική πρακτική της πολιτικής και για ένα «ξεκαθάρισμα» των αρχών, ο Μαρξ και ο Ένγκελς οδηγήθηκαν στο να κρατήσουν μυστικές ορισμένες από τις παρεμβάσεις τους, ή να δεχτούν τη διαστρέβλωση και την απόκρυψή τους από την Parteivorstand (ηγετική ομάδα του κόμματος) στο όνομα της ενότητας του κόμματος, ή κάποιων επιταγών τακτικής. Αυτό σήμαινε ότι το επιτελείο του κόμματος μετατρέποταν σε υποχρεωτικό κανάλι και κριτή της συγχώνευσης της θεωρίας και του επαναστατικού κινήματος. Σήμαινε επίσης -και αυτό εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από τις ιστορικές συνθήκες- ότι ο Μαρξ και ο Ένγκελς πίστευαν πως μπορούσαν να επιλύσουν τις ενδοκομματικές ιδεολογικές αντιθέσεις με την τυπική διάκριση δύο κέντρων, το ένα «πολιτικό» και το άλλο «θεωρητικό», και τη σύζευξή τους μέσα από προσωπικές σχέσεις: «Οι άνθρωποι φαντάζονται ότι από εδώ κινούμε τα νήματα όλης αυτής της ιστορίας, ενώ γνωρίζετε το ίδιο καλά με εμένα ότι ουδέποτε σχεδόν αναμειχθήκαμε στις εσωτερικές υποθέσεις του κόμματος και ότι, αν κατά τύχη το κάναμε, ήταν μόνον για να επανορθώσουμε στο μέτρο του δυνατού τα σφάλματα που κατά τη γνώμη μας είχαν διαπραχθεί και πάντα στο επίπεδο της θεωρίας» (υπογραμμισμένο από τον Ένγκελς- επιστολή του προς τον Μπέμπελ, 18-28 Μαρτίου 1875).

Αυτές οι αντιφάσεις, όμως, έχουν μία άλλη πηγή, που παραπέμπει στα όρια των «διδασμάτων της Κομμούνας». Για τον Μαρξ και τον Ένγκελς, η Κομμούνα επιβεβαίωσε αρχικά μία θέση που είχε ήδη αναδειχθεί από τις ανεπάρκειες της Διεθνούς Ένωσης Εργατών: «Στη Γαλλία, το κίνημα απέτυχε επειδή δεν είχε προετοιμασθεί», δηλώνει ο Μαρξ στην παρέμβασή του στη Συνδιάσκεψη της Διεθνούς στο Λονδίνο. Στην ίδια Συνδιάσκεψη ο Μαρξ και ο Ένγκελς υποστηρίζουν ότι, για να αντιμετωπισθεί η συμμαχία των κυβερνήσεων και τα καταπιεστικά μέσα που διαθέτουν, χρειάζονται «κέντρα αγωνιστικής οργάνωσης της εργατικής τάξης», ικανά να προβλέπουν και να διευθύνουν τον αγώνα στις διαδοχικές του φάσεις, είτε αυτός είναι επαναστατικός, είτε κοινοβουλευτικός, είτε κοινωνικός. Όταν, στη συνέχεια, χρειάστηκε να αγωνισθούν για την αναγνώριση των αρχών της Κομμούνας από τη σοσιαλδημοκρατία, αυτό που πέρασε σε πρώτη γραμμή ήταν η αντικρατική σημασία της επανάστασης των Κομμουνάρων: ήταν αυτό που είχε σημασία να επανεγγραφεί στο κόμμα, «διορθώνοντάς» του τον αρχικό προσανατολισμό (ο οποίος ευνοούνταν από το αμάλγαμα των αντιλήψεων του Μαρξ και των αντίστοιχων του Λασσάλ για το «ελεύθερο λαϊκό Κράτος»). Η Κομμούνα όμως, και εύλογα, δεν δίνει κανένα καινούργιο στοιχείο για να αναλυθούν οι σχέσεις ανάμεσα στο κόμμα (επαναστατικό) και στο Κράτος (της δικτατορίας του προλεταριάτου)- φέρνει στην επιφάνεια μία μορφή «κυβέρνησης της εργατικής τάξης» χωρίς οργανωμένο κόμμα, και πολύ περισσότερο χωρίς ηγετικό κόμμα, και αυτό δημιουργεί την αδυναμία της και συγχρόνως την ιστορική της σημασία («αυτοκυβέρνηση» της εργατικής τάξης μέσα στις μαζικές της οργανώσεις). Το πρόβλημα αυτό παραμένει άλυτο και δεν θα επιλυθεί, επανεμφανιζόμενο πάντοτε με την ίδια οξυύτητα, κάθε φορά που, ιστορικά, μία επαναστατική συγκυρία έθετε και πάλι στην ημερήσια διάταξη το «πρότυπο της Κομμούνας του Παρισιού»: στη σοβιετική Ρωσία, το 1917-1918, όπως και στη Σαγκάη το 1967, κατά τη διάρκεια της κινέζικης πολιτιστικής επανάστασης.

Λειτουργία και ιδεολογία του κόμματος

Το πρόβλημα αυτό παραμένει άλυτο, γιατί ο ορισμός του Κράτους ως «μηχανής» δεν αρκεί για να προσδιοριστεί ο τύπος οργάνωσης που πρέπει να είναι το κόμμα και οι λειτουργίες

που πρέπει να εκπληρώνει.

Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτό που ενδιαφέρει τον Μαρξ και τον Ένγκελς (και πολύ περισσότερο μετά από αυτούς τον Λένιν), δεν είναι απλώς η ιδέα της οργάνωσης και του συγκεντρωτισμού, αλλά της στρατηγικής και τακτικής διεύθυνσης των ταξικών αγώνων (βλ. για παράδειγμα τη «διαθήκη του Ένγκελς», τον πρόλογό του δηλαδή στην επανέκδοση του 1895, των Ταξικών αγώνων στη Γαλλία, και όλη τη συζήτηση για τη σχέση ανάμεσα στην επαναστατική εξέγερση και το γενικό εκλογικό δικαίωμα). Εδώ, όμως, υπάρχει μία ολοφάνερη ανισορροπία. Αν η ταξική πάλη του προλεταριάτου χρειάζεται μία πολιτική διεύθυνση, είναι γιατί η ταξική πάλη της αστικής τάξης διευθύνεται, προσανατολίζεται ήδη, περικλείει τη δική της «στρατηγική» ταξικών συμμαχιών, αξιοποίησης των οικονομικών κρίσεων και των διεθνών συγκρούσεων, των καταπιεστικών ή φιλελεύθερων νομοθεσιών, των αντιθέσεων των συντεχνιακών συμφερόντων και των ιδεολογικών διαιρέσεων στους κόλπους των εκμεταλλευόμενων τάξεων, κτλ.

Αλλά η έννοια του κρατικού μηχανισμού που σκιαγράφησε ο Μαρξ και ανέπτυξε ο Ένγκελς στην Καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους, όσο απαραίτητη και αν είναι για τη ρήξη με την ιδεαλιστική αντίληψη που θεωρεί το Κράτος ως απατηλή «πολιτική κοινωνία», δεν προσφέρει κανένα μέσο για να αναλυθεί η πολιτική διεύθυνση της αστικής ταξικής πάλης, οι διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει, ο ρόλος που παίζει σε αυτήν ο κρατικός συγκεντρωτισμός. Το μόνο το οποίο προσφέρει η έννοια του κρατικού μηχανισμού, είναι μία περιγραφή των μέσω ν που διαθέτει η πολιτική διεύθυνση της αστικής ταξικής πάλης, δηλαδή αποδεικνύει ότι το Κράτος υπάρχει, υλικά, μέσα στην πάλη των τάξεων. Δεν εξηγεί όμως αυτό που κάνει το Κράτος -ή καλύτερα, αυτό που γίνεται διαμέσου του Κράτους- και με αυτή την έννοια δεν αποτελεί βήμα προόδου σε σύγκριση με την πρώτη αντίληψη περί Κράτους. Αφού, λοιπόν, δεν μπορεί να αναλυθεί η πολιτική διεύθυνση της αστικής τάξης -που δεν συγχέεται φυσικά με τις αποφάσεις των κυβερνήσεων- η πολιτική διεύθυνση του προλεταριάτου παραμένει δέσμια του πραγματισμού και των ψευδών «προδηλοτήτων» του. Συμπαράθετει προπαγανδιστικά, παιδευτικά και οργανωτικά καθήκοντα (π.χ. το περίφημο σύνθημα του Λήμπκνεχτ: studieren, propagandieren, organisieren, που θα αναφερθεί συχνά από τον Λένιν) συνδέοντάς τα με ένα και το αυτό «κέντρο», που μοιάζει να μπορεί να εναρμονίζει όλες αυτές τις λειτουργίες, όπως το Κράτος μοιάζει να ενοποιεί στους κόλπους του τις «γενικές λειτουργίες» της κοινωνίας.

Κάτω από αυτούς τους όρους, όμως, ορισμένες ουσιαστικές «λειτουργίες» του κόμματος παραμένουν τυπικές ή συμβολικές, γίνονται αόριστα αντιληπτές χωρίς να ενσωματώνονται πραγματικά στην έννοια του «επαναστατικού κόμματος»: εδώ πρόκειται βασικά γι' αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε συλλογική λειτουργία ανάλυσης της ξεχωριστής κατάστασης, των αντιθέσεων και της «πολιτικής σύνθεσης» του προλεταριάτου. Μόνον η ανάπτυξη μιας τέτοιας αντίληψης θα μπορούσε τελικά να δώσει τη δυνατότητα να επέλθει οριστική ρήξη με τη θέση περί «κόμματος-συνείδησης», να θεωρηθεί το κόμμα όχι σαν σαν η μορφή με την οποία η εργατική τάξη συνειδητοποιεί την ιστορική της αποστολή, αλλά σαν μορφή με την οποία αποκτά γνώση της αντικειμενικής θέσης της μέσα στις κοινωνικές σχέσεις μιας δεδομένης συγκυρίας. Μόνον η αντίληψη αυτή θα μπορούσε επίσης να διαταράξει το αντικαθρέφτισμα του «πολιτικού κέντρου» και του «θεωρητικού κέντρου» του κόμματος, αντικαθρέφτισμα του οποίου το ζεύγος Μαρξ-Ένγκελς, από το ένα μέρος, και Μπέμπελ-Λήμπκνεχτ, από το άλλο, αποτέλεσε την πρώτη ιστορική απεικόνιση, πριν ενσαρκωθεί στην ατομικότητα ενός μόνου ηγέτη ή μιας μόνης ομάδας ηγετών. Στον Μαρξ, το μόνο στοιχείο -τόσο αδύναμο άλλωστε- που μπορεί αναδρομικά να ερμηνευθεί με αυτή την έννοια, είναι η εμμονή του να καθοριστεί σαν πρωταρχικό συλλογικό καθήκον, αρχικά στη Διεθνή Ένωση

Εργατών και αργότερα στο γαλλικό εργατικό κόμμα, η πραγματοποίηση μιας εργατικής έρευνας. Μόνον ο Λένιν στο Τι να κάνουμε; θα αρχίσει να θέτει το πρόβλημα, έμμεσα τουλάχιστον, γράφοντας ότι «για να φέρουν στους εργάτες την πολιτική γνώση, οι σοσιαλδημοκράτες πρέπει να πάνε σε όλες τις τάξεις του πληθυσμού, να στείλουν προς όλες τις κατευθύνσεις αποσπάσματα του στρατού τους...».

Αυτό που έχει τελικά εξίσου ενδεικτική σημασία, Είναι η απορία στην οποία βρέθηκε ο Μαρξ κατά την πολεμική του με τους αναρχικούς σχετικά με το πρόβλημα του κόμματος και της φύσης του «κύρους» που ασκείται στα πλαίσιά του (κύρος των αρχηγών, των θεωρητικών). Αν το κόμμα είναι η οργάνωση που οφείλει από το δικό της πεδίο να αντισταχθεί στη «μηχανή» του αστικού κρατικού μηχανισμού, σημαίνει αυτό άραγε ότι και το κόμμα αποτελεί επίσης μία «μηχανή» ίδιας φύσεως με την αντίστοιχη του Κράτους; Φαίνεται ότι έτσι είναι, δυνητικά τουλάχιστον, αφ' ης στιγμής απορρίπτεται η αναρχική θέση, που υποστηρίζει ότι η οργάνωση των επαναστατών πρέπει να είναι σύμφωνη με την εικόνα της μελλοντικής κοινωνίας που θέλουν να οικοδομήσουν, μία «ελεύθερη συνένωση αυτόνομων τμημάτων».

Αν, όμως, το κόμμα δεν μπορεί να είναι η εικόνα της μελλοντικής κοινωνίας, δεν θα είναι άραγε η εικόνα του υπάρχοντος Κράτους: Αυτό το συμπέρασμα, βέβαια, δεν ανήκει στον Μαρξ και στον Ένγκελς: απέναντι στην κρατική μηχανή, το κόμμα δεν είναι μία μηχανή αντι-Κράτος (αστικό) είναι μάλλον μία αντιμηχανή, που πραγματώνει ήδη στους κόλπους της μία ελευθερία άγνωστη στο καταπιεστικό Κράτος. Εξ ου και η επιχειρηματολογία του Μαρξ στην «Ομιλία στο Συνέδριο Χάγης» της 15ης Σεπτεμβρίου 1872:

«Το Συνέδριο της Χάγης έδωσε νέες και περισσότερο εκτεταμένες εξουσίες στο Γενικό Συμβούλιο. Σε μία εποχή όπου οι βασιλιάδες συγκεντρώνονται στο Βερολίνο, όπου νέα, βαρύτερα καταπιεστικά μέτρα εναντίον μας θα αποφασιστούν σ' αυτήν τη συνάθροιση των δυνάμεων της φεουδαρχίας και του παρελθόντος, και όπου οργανώνονται συστηματικά οι διώξεις, το Συνέδριο της Χάγης έκρινε σωστό και απαραίτητο να διευρυνθούν οι εξουσίες του Γενικού Συμβουλίου και, εν όψει του αγώνα που έχει αρχίσει, να συγκεντρωθούν όλες οι δραστηριότητες, που αν είναι μεμονωμένες παραμένουν ανίσχυρες. Και ποιος θα μπορούσε να ανησυχήσει για τις εξουσίες που δόθηκαν στο Γενικό Συμβούλιο εκτός από τους εχθρούς μας; Μήπως το Συμβούλιο διαθέτει γραφειοκρατία, ένοπλη αστυνομία για να εξαναγκάσει σε υπακοή; Μήπως το κύρος του δεν είναι καθαρά ηθικό κύρος; Δεν υποβάλλει τις αποφάσεις του στην κρίση των ομόσπονδων τμημάτων, που είναι επιφορτισμένα με την εκτέλεσή τους; Αν οι βασιλιάδες βρίσκονταν σε παρόμοιες συνθήκες, χωρίς στρατό, χωρίς αστυνομία, χωρίς δικαστήρια, την ημέρα ακριβώς που θα έβλεπαν ότι περιορίζονται στο να μην διαθέτουν παρά ένα ηθικό κύρος και επιρροή για να διατηρήσουν την εξουσία τους, δεν θα αντιπαρέθεταν πια παρά γελοία εμπόδια στο προχώρημα της επανάστασης. (...) Η βασική αρχή της Διεθνούς είναι η αλληλεγγύη...»

Τι είναι όμως «ηθικό κύρος»; Στην πραγματικότητα, ο Μαρξ στοχάζεται εδώ, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, με βάση τη φιλοσοφική αντίθεση της (καταπιεστικής) «μηχανής» και της «ελευθερίας» ή της αυτονομίας' όχι της αυτονομίας την οποία έχει μία ταξική πολιτική απέναντι στην κυρίαρχη τάξη, αλλά της προσωπικής αυτονομίας των επαναστατών αγωνιστών, της ελευθερίας της βούλησής τους: το κόμμα είναι μία «εθελοντική ένωση». Επομένως, ο Μαρξ στοχάζεται μέσα στα πλαίσια της προβληματικής της «συμφωνίας του σκοπού και των μέσων», όπου θέλησε να τον εγκλωβίσει ο Μπακούνιν (όχι χωρίς επιτυχία). Αυτός είναι ο λόγος που δεν μπόρεσε να δώσει μία πραγματική απάντηση στο παραπάνω ερώτημα. Ή, για να το πούμε διαφορετικά: δεν μπόρεσε να θέσει με τρόπο γνήσια υλιστικό

και κριτικό το πρόβλημα της ιδεολογίας του κόμματος (και της ιδεολογίας περί κόμματος), που εξασφαλίζει ή δεν εξασφαλίζει την ενότητα του επαναστατικού κόμματος, λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο αυτή η ιδεολογία αναπτύσσεται και τη θέση που έρχεται να καταλάβει στο πεδίο των ιδεολογικών ταξικών αγώνων μιας χώρας και μιας εποχής. Για τον λόγο αυτό δεν μπόρεσε επίσης- όπως δεν μπόρεσαν και οι «μαρξιστές» μετά από αυτόν, όσο πλούσια και αν υπήρξε η πρακτική συνεισφορά τους στην ταξική πάλη και στην προλεταριακή πολιτική— να ξεπεράσει την ταλάντευση ανάμεσα στην κριτική των υφιστάμενων εργατικών οργανώσεων και στην πρόβλεψη του ιδανικού «κομμουνιστικού κόμματος» -αυτός, που συνέβαλε ωστόσο αποφασιστικά στο να αποσπασθεί η πολιτική της εργατικής τάξης από τον ιδεαλισμό και τον ουτοπισμό. Γι αυτό και, αρνητικά τουλάχιστον, άνοιξε το δρόμο για την «απάντηση» που επέβαλαν η 2η και η 3η Διεθνής: η ιδεολογία του κόμματος είναι η προλεταριακή ιδεολογία, που αποτελεί μία μη ιδεολογία, ή αλλιώς μία καθαρή επιστήμη (ή μία «επιστημονική κοσμοαντίληψη»: ο επιστημονικός σοσιαλισμός, ο διαλεκτικός υλισμός, κτλ.). Και από αυτή την άποψη, κατέχει και αυτός επίσης μία θέση μέσα στο πλέγμα των αιτίων που έκαναν τα σοσιαλδημοκρατικά και κομμουνιστικά κόμματα να τείνουν αυθόρμητα, όχι προς την κριτική ανάπτυξη της επιστήμης που αυτός εγκαινίασε, αλλά στον εγκλωβισμό της μέσα στον καταστροφικό κλοιό των εκάστοτε «ορθοδοξιών».

* Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος του άρθρου του Μπαλιμπάρ «Κράτος, κόμμα, ιδεολογία. Σκιαγράφηση ενός προβλήματος» που δημοσιεύτηκε στα ελληνικά στο συλλογικό έργο Μπαλιμπάρ, Ε., Λουπορίνι, Τ., Τοζέλ, Α., Η κριτική της πολιτικής στον Μαρξ, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα, 1985, μεταφρασμένο στα ελληνικά από τον Παναγιώτη Καφετζή. Η μορφή του κειμένου που παρουσιάζουμε εδώ έχει επιμεληθεί από τον γαλλικό ιστότοπο renueperiode.net, στον οποίο ανήκει επίσης και συγγραφή της εισαγωγής.

Πηγή